

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

Розглянуто питання впливу економічного розвитку на рівень диференціації доходів населення України. Проаналізовано основні показники соціально-економічного розвитку, приділено увагу питанням рівня доходів, розшарування населення, державним соціальним стандартам та гарантіям. Проаналізовано фактори підвищення рівня та якості життя населення в умовах економічної кризи.

Ключові слова: рівень життя, диференціація доходів, заробітна платня, державні соціальні стандарти, гарантії.

У концепції "Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй" (ПРООН) зазначено, що будь-яка держава світу в процесі свого економічного розвитку має, насамперед, створювати сприятливі умови для того, щоб життя людей було довгим, здоровим і наповненим творчістю. Економічний розвиток країни визначається досягнутим рівнем і якістю життя населення. Але кожен регіон має свої особливості в плані територіального розташування, ресурсів, фінансово-економічного стану, устрою, тому між ними є значні відмінності в рівні та якості життя. Це змушує замислитися над тим, яке непросте коло проблем має вирішити людство на шляху до спільного процвітання і злагоди. Тому проблема рівня та якості життя є однією з найбільш актуальних проблем суспільного розвитку.

Після здобуття Україною незалежності головними цілями розбудови нової, соціально орієнтованої моделі вітчизняної економіки було проголошено людський розвиток, забезпечення гідного рівня життя, економічних свобод, соціального захисту громадян. Проте реальні наслідки трансформації економічної системи на ринкових засадах виявилися зовсім іншими. Це, насамперед, значна диференціація доходів, зuboжіння народу, зростання соціальної напруженості в країні. На жаль, реформаторам не вдалося втілити в життя проголошені ними декларації.

На загал диференціація доходів населення в суспільстві, де панують ринкові відносини, – явище природне, закономірне. Нерівний майновий стан членів суспільства вважають одним з потужних стимулів соціально-економічного прогресу, але лише тоді, коли для кожного громадянина створено відносно однакові можливості реалізувати свій потенціал. Посилення нерівності в розподілі доходів змушує вивчити її причини і переконує в необхідності підвищити регулятивний вплив держави, з тим щоб соціально-економічна диференціація населення не досягла критичного рівня.

Глибока всебічна криза в Україні супроводжується появою багатьох соціально-економічних проблем, які ведуть до серйозних змін якості життя населення, що виявляється, насамперед, в скрутному економічному становищі населення країни. Посилюються такі негативні тенденції, як погіршення фізичного здоров'я, скорочення середньої тривалості життя, збільшення диференціації доходів різних груп населення, зниження рівня соціальної захищеності, соціальна деградація частини населення тощо.

Різні аспекти рівня та якості життя населення досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені: О. Амоша, Д. Богиня, В. Вітер, О. Добровольська, М. Долішній, С. Дорогунцова, В. Жеребін, Т. Клебанова, С. Колодій, О. Кузнецова, Е. Лібанова, Т. Миронова, С. Мочерний, О. Новикова, В. Олефір, В. Онікієнко, О. Палій, А. Процай, Н. Рімашевська та ін. Разом з тим, існує необхідність вивчення особливостей прояву соціальних проблем в умовах фінансово-економічної кризи.

Розвиток сучасної держави неможливий без ефективної економічної політики, яка орієнтована на підвищення матеріального добробуту населення й духовного рівня його життя, тобто на підвищення рівня і поліпшення якості життя населення. Показники рівня і якості життя населення покликані відображати міру розвитку соціально-економічних відносин у країні.

Як у державі, так і в практиці управління соціально-економічним розвитком регіонів України рівень і якість життя населення ще не стали головною метою. На прикладах розвинених ринкових країн ми знаємо, що саме держава має сприяти створенню гідних соціально-економічних умов як для формування висококваліфікованого трудового потенціалу країни, так і його якнайповнішої реалізації, забезпечувати адекватну, прямо пропорційну залежність результатів трудової діяльності, зокрема й підприємницької, з мірою кінцевого споживання. Як основний інститут суспільства, вона має здійснювати соціально-економічний захист населення через розподіл, перерозподіл ВВП на засадах соціальної справедливості шляхом встановлення обґрунтованих соціально-економічних стандартів, гарантій конкретним соціальним, демографічним групам [2].

Державна соціальна політика передбачає реалізацію заходів щодо зростання рівня матеріального стану населення, зокрема його доходів, забезпечення належного рівня оплати праці, подальшого розвитку механізму соціальних стандартів. Стабільне підвищення доходів населення є першорядним підґрунтям економічного зростання держави.

Взаємозв'язок економічного розвитку та рівня диференціації доходів у суспільстві розглянуто у публікаціях теоретичної та емпіричної спрямованості. Досліджують два взаємозв'язаних аспекти цієї проблеми: вплив економічного зростання на розподіл (диференціацію) доходів і, навпаки, – вплив диференціації на економічне зростання. Останнє впливає на диференціацію доходів через різноманітні канали – розподіл ресурсів між секторами економіки, цінову політику, зайнятість, заробітну платню тощо, будучи важливою умовою підвищення доходів населення та зменшення бідності в суспільстві. Своєю чергою, розподіл доходів має вирішальне значення для економічного розвитку, оскільки він впливає на продуктивність праці й економіки загалом, зумовлює масштаби бідності за будь-якого рівня середнього доходу на душу населення, позначається на соціальній стабільності в країні [3].

Рівень життя населення є основним показником соціально-економічного розвитку будь-якої країни, за яким можна визначити її місце у світовому рейтингу. Саме цей показник є основною метою політики, а звідси, й економічної політики урядів держав з розвинутою економічною системою.

Про середній рівень життя населення можна судити за структурою доходів. Джерела доходів, якими володіє людина, різноманітні, але основна їх складова – заробітна платня. В Україні неприпустимо мала частка заробітної платні у ВВП, що йде в розріз із сформованою світовою тенденцією. Так, частка заробітної платні у ВВП різних країн становить: в Японії – 76,0 %, в США – 72,2 %, в Євросоюзі – 88,3 %, в Україні – 49,0 % [1]. Відставання України за цим показником майже вдвічі характеризує її загальне економічне становище.

Незважаючи на зростання номінальної заробітної платні за всіма видами економічної діяльності, аналіз її структури свідчить про збереження значної міжгалузевої диференціації. Найвищий рівень оплати праці зафіксований на підприємствах авіаційного транспорту та у фінансових установах. Водночас, середня зарплата у таких соціально важливих сферах, як охорона здоров'я та освіта, залишається на значно нижчому від середнього рівні.

Значна різниця зберігається також серед промислових видів діяльності: у галузях добування паливно-енергетичних корисних копалин, виробництві коксу, продуктів нафтоперероблення й виробництві та розподілі електроенергії, газу та води заробітна платня працівників перевищує середній показник в 1,3-1,6 рази, а розбіжність в рівні зарплат, які отримують працівники різних галузей промислової діяльності, загалом досягає 3,36 рази.

Значною залишається диференціація заробітної платні в регіональному розрізі. Фактично мешканці окремих регіонів отримують у 2,2-2,4 рази менше від мешканців столиці. На тлі зростання номінальної заробітної платні одночасно фіксується значний спад індексу реальної заробітної платні, що відбувається під впливом зростання споживчих цін на товари і послуги. Значною залишається заборгованість з виплати заробітної платні. Найбільше зростання суми заборгованої заробітної платні зафіксовано на економічно активних підприємствах промисловості, переважно на підприємствах з видобутку паливно-енергетичних корисних копалин, будівництва, операцій з нерухомістю, транспорту та зв'язку [6].

Для України характерна ще одна проблема – значне розходження доходів сільського та міського населення. Так, у першій групі населення вони помітно нижчі за доходи міських жителів. Це пояснюється різницею в оплаті праці сільської та міської груп населення, де розрив на галузевому рівні становить 1,5 рази й більше. Тобто відбувається диспропорція доходів і витрат за територіальною та галузевою ознаками. Рівень життя сільського населення наближений майже до злиденного. Селяни менше витрачають свою заробітну платню на продукти харчування, однак різноманітність їх їжі невисока й незбалансована за поживністю. Паралельно у селян збільшуються інші витрати, які майже відсутні у міських жителів: на будівництво житла та утримання особистого господарства, без якого життя за цих умов було б просто неможливе.

Оцінюючи рівень життя в Україні, не можна не розглянути таке важливе поняття, як розшарування населення. В ринкових країнах існує три прошарки населення: бідні, середні та багаті. Однак середнього класу в Україні майже немає. Маємо на увазі не повну його відсутність, а недостатню наяв-

ність порівняно з європейським суспільством. Середній клас в Україні потрібний для формування повноцінної інтелектуальної еліти суспільства, для того, щоб можна було говорити про певну соціально-економічну та політичну стабільність, адже саме його вважають гарантом стабільності. Критеріями виокремлення середнього класу є не тільки матеріальний достаток, а й рівень освіти, престижність професії, соціальний статус, а також самоідентифікація з тією чи іншою верствою суспільства. Середній клас відіграє важливу роль не лише на соціально-економічній, а й на політичній арені. Саме тому відсутність середнього класу негативно впливає на економічне, політичне та соціальне становище в країні [5].

Загальна кризова ситуація в нашій країні позначилася на різкому розшаруванні населення на багатих і бідних. Як свідчать офіційні дані, поділ на бідних і багатих в різних країнах становить приблизно: в Японії – 4:1; Європі – 5-7:1; США – 9:1; Росії – 14:1; Україні – 13:1. За даними українських вчених реальне співвідношення відповідних прошарків населення становить 40:1 [7]. В Україні бідність часто спіткає осіб не просто достатньо освічених і кваліфікованих, але й працюючих, до того ж ще й у режимі повної зайнятості. Так, близько 65 % бідних сімей – це ті з них, в яких хоча б одна особа працює. Ця ситуація віддзеркалює типову для бідного суспільства низьку ціну робочої сили.

Однак для того, щоб населення мало змогу не просто отримувати доходи, а заробляти гроші достатньою мірою, держава має вести активну політику у сфері доходів, забезпечити всі необхідні умови для того, щоб кожен, хто хоче, може та здатен працювати, знайшов собі роботу за фахом, яка б дала йому змогу отримувати певний дохід, достатній для задоволення своїх потреб. Важливе значення для формування рівня життя мають державні соціальні стандарти та гарантії. Адже розміри соціальних гарантій завжди впливають на життя населення. Державні соціальні стандарти – це встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами соціальні норми і нормативи або їх комплекс, на базі яких визначають рівні основних державних соціальних гарантій, які є необхідною умовою розвитку та соціальної злагоди в суспільстві. Основною метою запровадження соціальних гарантій у державі є створення умов для зростання реальних доходів населення, підтримка оптимального рівня зайнятості й використання трудового потенціалу [4].

Споживання та заощадження – складові доходів населення. Держави, в яких інвестують значний відсоток своїх доходів і споживають відповідно менший, досягають високих темпів зростання національної економіки й продуктивності праці. І навпаки, ті країни, що споживають вищий відсоток своїх доходів та інвестують менший, розвиваються повільніше.

Заборгованість із заробітної плати найманим працівникам та її зростання, невисока питома вага заробітної платні у ВВП (яке свідчить про знецінення праці найманих працівників) знижують мотивацію до трудової діяльності, призводять до зниження купівельної спроможності населення та зростання бідності працівників України. Вагомою причиною низького рівня заробітної платні найманих працівників в Україні є малий обсяг мінімальної заро-

бітної платні, коли, відповідно до вимог Європейської соціальної хартії він має становити 2,0-2,5 прожиткових мінімуми і 60 % середньомісячної заробітної платні.

В умовах фінансово-економічної кризи необхідно спрямувати зусилля на зупинення подальшого зниження рівня життя населення та утримання його на базовому рівні, формування у населення впевненості в майбутньому. Невідкладними є такі заходи: подолання інфляції та збереження стабільної національної грошової одиниці – гривні; встановлення мораторію на надання нових пільг для населення; збереження купівельної спроможності всіх соціальних груп, а також рівня заробітної платні та пенсій, що потребує коригування їх величини на рівень інфляції; підвищення рівня та удосконалення розроблення державних соціальних стандартів і гарантій, наближення їх рівнів до світових мінімальних стандартів; введення прогресивної шкали оподаткування доходів населення тощо.

Економічне зростання не приводить автоматично до подолання бідності й зменшення надмірної диференціації. Лише тоді, коли його результати спрямовані на досягнення цілей людського розвитку, можна вести мову про вирішення соціальних проблем. Досвід розвинутих країн переконує, що тільки завдяки істотним державним інвестиціям у людський капітал і прогресивній системі соціальних заходів можна зменшити нерівність у розподілі доходів та досягти злагоди в суспільстві. Соціальний розвиток – це і наслідок, і вирішальний фактор економічного зростання, адже підвищення рівня життя є стимулом до праці, джерелом платоспроможного попиту, гарантією довіри громадян до владних структур. Для піднесення рівня життя населення України необхідно впроваджувати заходи державної політики, спрямовані на найраціональніше використання результатів економічного зростання.

Покращення ситуації, що склалася, можливе лише за умов державного втручання, із цією метою необхідно: розробити соціально-економічну програму змін, яка буде спрямована на забезпечення гідних умов як для формування висококваліфікованого трудового потенціалу країни, так і його якнайповнішої реалізації; забезпечувати адекватну, прямо пропорційну залежність результатів трудової діяльності; здійснювати соціально-економічний захист населення через розподіл, перерозподіл ВВП на засадах соціальної справедливості шляхом встановлення обґрунтованих соціально-економічних стандартів, які відповідають рівню життя європейської спільноти.

Література

1. Балтачєєва Н.А. Вплив економічної кризи на рівень доходів населення України / Н.А. Балтачєєва // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 2, т. 3. – С. 129-133.
2. Ватченко О.Б. Дослідження рівня життя населення в Україні / О.Б. Ватченко, Д.С. Козенко // Держава та регіони. – Сер.: Економіка та підприємництво. – 2010. – № 4. – С. 22-29.
3. Гвелесіані А., Литвин І. Вплив соціально-економічного розвитку на рівень диференціації доходів населення України / А. Гвелесіані, І. Литвин // Економіка України. – 2010. – № 1. – С. 82-89.
4. Лібанова Е. Ринок праці та соціальний захист / Е. Лібанова, О. Палій. – К. : Вид-во "Основи", 2004. – 491 с.

5. Олєфір В. Оцінка регіональних відмінностей рівня життя в Україні / В. Олєфір, В. Вітер // Економіст. – 2009. – № 4. – С. 23-29.
6. Бедность в Украине: абсолютная относительность. [Электронный ресурс]. – Доступный с <http://news.finance.ua/ru/&/2/0/01/2010/01/01/182917>.
7. Держком. статистики України. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://ukrstat.gov.ua>.

Волошин А.Р. Дифференциация доходов населения Украины в условиях экономического кризиса

Рассмотрены вопросы влияния экономического развития на уровень дифференциации доходов населения Украины. Проведен анализ основных показателей социально-экономического развития, уделено внимание вопросам уровня доходов, расчленение населения, государственным социальным стандартам и гарантиям. Проанализированы факторы повышения уровня и качества жизни населения в условиях экономического кризиса.

Ключевые слова: уровень жизни, дифференциация доходов, заработная плата, государственные социальные стандарты, гарантии.

Voloshyn A.R. The population incomes differentiation of Ukraine in conditions of an economic crisis

The question of influence of economic development on standard of incomes of the population of Ukraine has been discussed. The analysis of the main indicators of socio-economic development, attention is paid to issues of income, population stratification, state social standards and safeguards. Factors of raising the standard of living and its quality of the population in conditions of an economic crisis have been analyzed.

Keywords: standard of living, differentiation of incomes, wage, social standards, quarantees.

УДК 332.122:001.33:620.91:004.67

Здобувач Р.Б. Колісник¹ –
НЛТУ України, м. Львів

ВИЗНАЧЕННЯ ТЕОРЕТИЧНОЇ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ "РЕГІОНАЛЬНА ЕНЕРГЕТИЧНА СИСТЕМА" В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ВІДНОВЛЮВАНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ

Здійснено огляд підходів до трактування поняття "енергетична система" та "регіональна енергетична система". Встановлено, що енергетичну систему регіону не можна розглядати у вигляді енергетичного балансу, який відображає структуру виробництва та імпорту енергії та її споживання. Обґрунтовано, що регіональні енергетичні системи відрізняються проявом інституційних та демографічних чинників у регіоні, а тому їх потрібно враховувати у моделі енергетичної системи. Запропоновано визначення та схему регіональної енергетичної системи.

Ключові слова: енергетична система; регіон; регіональна енергетична система; відновлювані енергоресурси.

Поняття енергетична система, в контексті використання відновлюваних енергетичних ресурсів (ВЕР), використовують в науковій літературі, зокрема західній, щоправда вкладаючи в неї дещо інший зміст. Здійснення аналізу літературних джерел дало змогу розділити підходи до розуміння цієї дефініції. У першому випадку, під енергетичною системою розуміють комплекс обладнан-

¹ Наук. керівник: доц. В.С. Дудюк, канд. екон. наук